

Bogdan LISIAK SJ

POJĘCIE PRAWDY W *ADVENTURES OF IDEAS* ALFREDA NORTH WHITEHEADA

Wstęp

Zagadnienie prawdy jest jednym z podstawowych problemów filozoficznych, poruszanych przez A. N. Whiteheada w *Adventures of Ideas*. Zanim w niniejszym artykule skoncentrujemy się na problemie prawdy w tym dziele, omówimy kilka podstawowych terminów filozofii Whiteheada niezbędnych do zrozumienia jego koncepcji prawdy¹. Podstawowym pojęciem w whiteheadowskiej wizji świata jest aktualne zdarzenia (actual occasion). Aktualne zdarzenia autor *Przygód idei* nazywa także aktualnymi bytami² (actual entities). Aktualne zdarzenie stanowią najmniejsze jednostki rzeczywistości. Ich statut jest zbliżony do zdarzeń czasowoprzestrzennych. Zdarzenia tworzą ciągi (nexus). Powiązane ze sobą ciągi zdarzeń mogą tworzyć zjawiska w sensie fizycznym. Aktualne zdarzenia są jakby elementami struktury rzeczywistości, której konstytutywną cechą jest proces stawania się (becoming). Proces ten jest twórczym rozwojem dzięki zasadzie kreatywności (creativity), która umożliwia pojawienie się w rzeczywistości nowych zdarzeń, albo ciągów aktualnych zdarzeń. Proces kreatywnego rozwoju rzeczywistości, według Whiteheada, nie powinien być utożsamiany z wariabilizmem Heraklita. Albowiem jego racjonalność jest zapewniona przez tzw. obiekty ponadczasowe (eternal objects), które gwarantują

¹ Czytelnikowi zainteresowanemu terminologią filozofii A. N. Whiteheada polecam pracę: J. Życiński, *Teizm i filozofia analityczna*, t. 1, Kraków 1985, 83-92.

² Wspomnianych terminów można używać zamiennie. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Whitehead przyjmuje także binarną strukturę bytu. Byt aktualny posiada – według niego – tzw. biegun fizyczny (physical pole) i umysłowy (mental pole).

racjonalność procesu powstającej struktury otaczającego nas świata. Obiekty ponadczasowe determinują zakres możliwości ewolucji ciągów zdarzeń (occasions) i są one potencjalnościami odpowiedzialnymi za determinowanie kierunków rozwoju rzeczywistości. Według Whiteheada zdarzenia i zjawiska zmiennego świata partycypują w obiektach ponadczasowych. Powiązania zachodzące pomiędzy aktualnymi zdarzeniami, obiektami ponadczasowymi i podmiotem poznającym są określone za pomocą pojęcia odczucia (feeling) i ujęcia (prehension). Ujęcie (prehension) polega na powiązaniu konkretnego, aktualnego zdarzenia ze zdarzeniami, które wystąpiły w przeszłości. Ukazuje ono także powiązanie danego zdarzenia z wariantami ewolucji rzeczywistości w przyszłości, która jest określana przez obiekty ponadczasowe. Innymi słowy ujęcia są jakby wektorami ukazującymi kierunki procesu kształtowania się struktury rzeczywistości. Pojęcie odczucia (feeling) odzwierciedla możliwość włączenia nowych danych do struktury bytu aktualnego lub podmiotu.

Prawda i piękno stanowią dla autora *Przygód idei* fundamentalne zasady regulacyjne, na mocy których każde doświadczenie może zostać wyjaśnione. Pomimo różnorodnych uwarunkowań, jakim może podlegać podmiot zaangażowany w dane doświadczenie, prawda i piękno są – według Whiteheada – ostatecznymi podstawami (the ultimate grounds) dla realizowania przez podmiotową formę³ określonego kierunku jej działania w konkretnym doświadczeniu. W działalności podmiotu poznającego – zdaniem autora *Adventures of Ideas* – teraźniejszość może być zawsze poświęcona dla przyszłości, ale nie jest to w stanie zmienić faktu, że czynnikiem podstawowym w realizowaniu przez jakikolwiek podmiot określonego celu będzie piękno i prawda⁴.

1. Korespondencyjna definicja prawdy

Punktem wyjścia Whiteheada w analizowaniu idei prawdy jest jej następujące określenie: „Prawda jest kwalifikacją, którą stosuje się do samego doświadczenia. Rzeczywistość sama w sobie jest czymś dobrym i usprawiedliwionym. Jest więc nonsensem pytać: Czy jest ona prawdziwa, czy fałszywa. Prawda jest zgodnością, dostosowaniem się (conformation) zjawiska (appearance) do rzeczywistości (reality). To dostosowanie może być mniejsze lub większe, bezpośrednie lub pośrednie. Czyli prawda jest ogólną jakością z różnorodnością stopni i sposobów (modes)

³ Podmiotowa forma, w filozofii Whiteheada, jest strukturą poznawczą podmiotu. Por. A. N. Whitehead, *Adventures of Ideas*, Cambridge 1947, 327.

⁴ Por. A. N. Whitehead, *Adventures of Ideas*, Cambridge 1947, 309.

jej realizacji⁵. Whitehead w powyższej definicji prawdy nie precyzuje, co należy rozumieć przez zjawisko i rzeczywistość. Można jednak przyjąć na podstawie lektury *Przygód idei*, iż zjawisko (apperance) jest sposobem postrzegania obiektywnie istniejącej rzeczywistości przez podmiot poznający. Zjawisko jest modyfikowane przez strukturę i możliwości poznawcze podmiotu⁶.

Autor podkreśla w powyższej definicji powszechny charakter prawdy, przez co rozumie on autentyczność jakichkolwiek ludzkich doznań. Odbicie naszej twarzy w lustrze może być zjawiskiem prawdziwym lub zwodniczym złudzeniem, uśmiech hipokryty jest czymś podstępny i oszukańczy. Uśmiech osoby o nastawieniu altruistycznym może być szczery (truthful). Wszystkie te zachowania są jednak czymś prawdziwym⁷, czyli innymi słowy, występuje w nich zgodność pomiędzy danym zjawiskiem a odpowiadającą mu rzeczywistością.

2. Koherencyjna definicja prawdy

Wprowadzone przez autora *Adventures of Ideas* określenie prawdy może zostać uogólnione, przez co rozumie on „...uniknięcie jakichkolwiek odniesień do doświadczenia”⁸ powiązanego bezpośrednio z podmiotem poznającym. Przez uogólnienie powyższej definicji prawdy rozumie on zastosowanie jej do obiektów (objects) będących elementami struktury wszechświata. Innymi słowy prawda, według Whiteheada, ukazuje nie tylko zgodność pomiędzy zjawiskiem a realnością obiektywnie istniejącego wszechświata, lecz także pomiędzy elementami jego struktury, np. zdarzeniami czasowoprzestrzennymi.

Kluczem do zrozumienia whiteheadowskiego pojęcia prawdy jest używane przez niego słowo „struktura” (pattern). Rozumie on przez nie konfigurację bytów, zdarzeń i wszelkich elementów wszechświata, powiązanych siecią wzajemnych relacji i ogólnych praw. Struktura wszechświata ukazuje, zdaniem Whiteheada, jego racjonalność, co przejawia się m.in. w matematyczności praw przyrody⁹. Struktury obiektywnej rzeczywistości, zdaniem autora *Adventures of Ideas*, charakteryzują się porządkiem (order) i stabilnością.

⁵ Ibid.

⁶ Por. ibid. 377-379.

⁷ Por. ibid. 310. Szczególną funkcją sfery umysłowej podmiotu jest to, że obiektywna zawartość jego ujęć, istnieje tylko w trybie możliwości. Najbardziej oczywiste przykłady prawdy i nieprawdy powstają – według Whiteheada – wtedy, gdy egzystencja w swojej możliwości jest konfrontowana z egzystencją w jej aktualnym stanie. Por. ibid. 314.

⁸ Ibid. 310.

⁹ Por. A. N. Whitehead, *Nauka i świat nowożytny*, Kraków 1987, 52-56.

Dwa obiekty (objects), zdaniem autora *Przygód idei*, pomimo występujących pomiędzy nimi różnic wynikających z ich parametrów fizycznych, mogą posiadać wspólny czynnik (common factor), ponieważ są one częściami tej samej struktury Wszechświata. Właśnie dzięki tej możliwości należenia do struktury można mówić o problemie prawdy. Możemy zatem wtedy powiedzieć, że dwa przedmioty znajdują się w relacji prawdziwościowej (truth-relation) do siebie nawzajem¹⁰.

Idea zdefiniowania prawdy za pomocą obiektywnie istniejącej struktury rzeczywistości występuje – zdaniem Whiteheada – już w filozofii Platona, kiedy „...używa on terminu 'partycypacja' dla określenia relacji złożonego faktu, do pewnej części struktury którą on ilustruje”¹¹. Autor *Przygód idei* przyjmuje także, że o „[...] strukturze będziemy mówić jako o możliwości zawierania konkretnych części, pośród jej wzorcowych elementów”¹². Dzięki takiemu pojęciu struktury możemy teraz stwierdzić, że „[...] dwie obiektywne zawartości (danych ujęć) są połączone relacją prawdziwościową (truth-relation), jeżeli uczestniczą w tej samej strukturze”¹³. Zdaniem Whiteheada, powstaje tu jednak pewna trudność zdefiniowania czegoś, co jest częścią określonej struktury. Innymi słowy, rodzi się pytanie, na jakiej podstawie można twierdzić, że coś jest częścią czegoś innego. Rozwiązaniem tej trudności jest przyjęcie założenia, że zawartości dwóch ujęć (prehensions) powstałych w subiektywnej formie mogą interpretować siebie nawzajem. Dlatego właśnie dla określenia, czym jest prawda, autor *Przygód idei* używa pojęcia „relacji”, w jakiej znajdują się dane obiekty. Zatem jeżeli pytamy o istotę prawdy, możemy odpowiedzieć, że jest ona relacją prawdziwościową (truth-relation), jeżeli dwa fakty partycypują w tej samej strukturze¹⁴. Wtedy wiedza o jednym fakcie zawiera automatycznie wiedzę o innych faktach, o tyle, o ile są one ze sobą powiązane relacją prawdy. Relacja prawdy, jaka urzeczywistnia się w doświadczeniu, sprawia, że dla dwóch oddzielnych ujęć (prehensions), faktów, czy przedmiotów istnieje możliwość połączenia ich z innymi różnymi elementami danej struktury.

¹⁰ Por. A. N. Whitehead, op. cit.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid., 310: „But if we ask what is meant by „truth„, we can only answer that there is a truth-relation when two composite facts participate in the same pattern”.

3. Prawda a rozumienie

W subiektywnej formie funkcjonuje intuicyjne przeświadczenie o identyczności struktury zawierającej w sobie różne elementy: jest ona identyczna sama ze sobą. Na mocy tej identyczności w podmiotowej formie dochodzi do przeniesienia odczucia (feeling) z jednego obiektu na inny. Dzięki owej intuicji identyczności danych obiektów ze strukturą, istnieje możliwość rozpoznania danych rzeczy, osób itd., jak również lapidarnego stwierdzenia, że „to jest to”.

Relacyjna koncepcja prawdy autora *Adventures of Ideas* oparta na strukturalnej wizji rzeczywistości, jest doskonałym punktem wyjścia do przeanalizowania zagadnienia, które w filozofii i nauce, jak również w życiu codziennym, nazywamy „rozumieniem”. Mamy tu na myśli swoiste rozgraniczenia w świecie zjawisk i rzeczy na te, które nazywamy zrozumiałymi dla nas i niezrozumiałymi. Prawda rozumiana w filozofii Platona jako światło pochodzące ze świata niezmiennych idei miała za zadanie nie tylko ukazać otaczającą nas rzeczywistość, lecz również dostarczyć możliwości jej rozumienia. Szukając rozwiązania problemu, czym jest rozumienie, zbadajmy, jaką rzeczywistość ukazuje nam whiteheadowska koncepcja prawdy. Na podstawie filozoficznych analiz autora *Przygód idei* można powiedzieć, że rzeczywistością ukazaną przez prawdę jest struktura universum, której elementy są powiązane ze sobą w jedną organiczną całość, znajdującą się w stanie nieustannego rozwoju. Drogą do zrozumienia rzeczy i zjawisk otaczającego nas świata jest poznanie jego struktury, to znaczy wzajemnych powiązań pomiędzy nimi. Do podobnego wniosku doszedł w dyskusji nad zagadnieniem rozumienia w fizyce teoretycznej ze swoimi przyjaciółmi niemiecki fizyk W. Heisenberg: „Rozumieć’ oznacza przecież chyba zupełnie ogólnie: mieć przedstawienia i pojęcia, za pomocą których potrafi się rozpoznać wielką różnorodność zjawisk jako jednolicie ze sobą powiązaną czyli ‘pojąć’. Myśl nasza uspokaja się, gdy stwierdzamy, że jakaś szczególna, pozornie zagmatwana sytuacja jest tylko szczególnym przypadkiem czegoś ogólniejszego, które właśnie jako takie może być prościej sformułowane. Odnoszenie wielobarwnej różnorodności do czegoś ogólnego i prostego, (...), jest tym, co nazywamy ‘rozumieniem’”¹⁵. Problem rozumienia i wyjaśniania w filozofii i nauce zdecydowanie wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Zatem odchodząc od powyższej kwestii, zapamiętajmy, iż autor *Adventures of Ideas*, w analizowaniu struktury nauk przyrodniczych stwierdza, że w przyrodoznawstwie wyjaśnianie i rozumienie polega na wykryciu wzajemnych powiązań zjawisk¹⁶.

¹⁵ W. Heisenberg, *Część i całość*, Warszawa 1987, 53.

¹⁶ Zob. A. N. Whitehead, *Concept of Nature*, Cambridge 1920, 97-98.

4. Niebezpieczeństwo niewłaściwej ekstrapolacji

Wiedza o konkretnym fakcie, który poprzez odpowiadające mu doświadczenia znajduje się w prawdziwej relacji, nie może być bezkrytycznie ekstrapolowana na inne obszary badanej rzeczywistości. Prowadzi to bowiem, według autora *Przygód idei*, do powstania błędnych wniosków i poglądów o otaczającej nas rzeczywistości. Prawda, odnosząca się tylko do pewnej grupy doświadczeń i zjawisk, jest jedynie częściową prawdą i nie można jej odnosić do całej rzeczywistości. „Mała prawda może spowodować duże zło, a to duże zło może przybrać formę dużego błędu”¹⁷. Dla zilustrowania tego zagrożenia odwołuje się on do badań Henry Poincarego, na podstawie których wykazano, iż jeżeli przyrządy odpowiedzialne w danym eksperymencie za dokładność pomiarów są używane w nieodpowiedni sposób, mogą w danej dziedzinie zahamować rozwój nauki na długie stulecia. Konkretnym przykładem, podanym przez Whiteheada, są badania przeprowadzone przez Izaaka Newtona nad prawem grawitacji, których wyniki są obarczone błędami występującymi w prawach J. Keplera opisujących ruch planet. Wspomniane błędy zostały odkryte dzięki późniejszym obserwacjom astronomicznym, co w konsekwencji przyczyniło się do powstania teorii grawitacji Alberta Einsteina, poprawniejszej od teorii powszechnego ciążenia sformułowanej przez Newtona. Gdyby nie doszło do wykrycia wspomnianych błędów, z pewnością do dnia dzisiejszego – zdaniem autora *Adventures of Ideas* – świat nadal czekałby na poprawną teorię grawitacji.

5. Treść (proposition) jako fundament prawdy

Prawdziwościowa relacja (truth-relation) jest możliwa, według Whiteheada, dzięki treściom¹⁸ (propositions) i percepcji zmysłowej (sense-perception). „Treść (proposition) jest abstrakcyjną możliwością pewnego określonego związku danych aktualności, który realizuje pewien obiekt ponadczasowy (eternal object), i nie może on być prostą,

¹⁷ A. N. Whitehead, *Adventures of Ideas*, op. cit., 311.

¹⁸ W języku angielskim słowo „proposition” – w przeciwieństwie do „sentence” – odpowiada polskiemu: twierdzenie, sąd, zagadnienie, propozycja. W filozoficznej terminologii Whiteheada posiada ono znaczenie, którego znaczenie lepiej odaje wybrane przeze mnie słowo „treść”. Dla Whiteheada pojęcie to oznacza konkretną, fizyczną ewolucję danego ciągu zdarzeń spośród zbioru innych możliwości ich rozwoju. Dlatego wybrałem słowo „treść” aby pokreślić pojawienie się np. w ewolucji danego zjawiska nowych elementów materialnych, niejako nowej treści. Na temat tego zagadnienia, zob. A. N. Whitehead, *Process and Reality*, N. York 1929, 213-239.

albo złożoną strukturą przestrzennoczasowych obiektów”¹⁹. Whiteheadowska treść (propositon) jest specyficzną jednostką bytu, czymś pośrednim pomiędzy czystą potencjalnością a jej konkretną, rzeczywistą realizacją. Treść umożliwia konkretną realizację ewolucji ciągu aktualnych zaistnień dzięki obiektom ponadczasowym. Innymi słowy, treści (propositions) są ontyczną strukturą, która niejako kreuje nowe fizyczne elementy rzeczywistości. Realizacja obiektu ponadczasowego za pomocą treści może dotyczyć:

1. Całkowitego związku danych zjawisk i rzeczy z jego składowymi zaistnieniami w oznaczonych funkcjach.
2. Indywidualnej, pojedynczej realizacji obiektu ponadczasowego, przez określone, albo wszystkie składowe zaistnienia.
3. Realizacji powiązań pomiędzy rzeczami i zjawiskami dzięki pewnemu niespecyficznemu, podrzędnemu związkowi, jaki jest dany w danej klasie związanych ze sobą zjawisk.

Wszystkie te alternatywy dotyczą możliwości różnych rodzajów oraz typów zjawisk i rzeczy, które – zdaniem Whiteheada – znajdują swoje odzwierciedlenia w zasadach logiki formalnej.

Słowny opis treści (proposition), nie jest w stanie – zdaniem Whiteheada – ukazać w pełni, czym ona jest, albowiem jest ona zawsze czymś, co zawiera pewien bodziec, pobudkę do powstania, „...wyprodukowania pewnej psychologicznej postawy w ujęciu treści. Innymi słowy, umożliwia ona powstanie konkretnej subiektywnej formy, która ujmuje odczucie treści, jako dane (datum) (...). Treść (proposition) jest pojęciem aktualności (actualities), sugestii, teorii, domniemania o rzeczach (...). Jest ona także szczególnym, ekstremalnym przypadkiem doświadczenia”²⁰. Identyczność treści z danym zespołem zjawisk istnieje wtedy, jeżeli jego elementy składowe są ze sobą w prawdziwej relacji. Jeżeli dany związek w poprawny sposób klasyfikuje rzeczywistość. „Prawda treści (proposition) zawiera w sobie prawdziwą relację do związku (nexus), który jest jej logicznym podmiotem”²¹.

Z powyższych rozważań wynika, iż istoty (propositions) są jakby elementem pośredniczącym pomiędzy obiektami ponadczasowymi (eternal objects) i strukturą otaczającej nas rzeczywistości. Umożliwiają one połączenie obiektu ponadczasowego z danym związkiem zjawisk. Nie można jednak – według autora *Przygód idei* – identyfikować danego związku zjawisk z treściami, bowiem „... należą one do różnych kategorii istnienia. Ich identyfikacja jest zwyczajnym nonsensem. Nonsensem tego

¹⁹ A. N. Whitehead, *Adventures*, op. cit., 312.

²⁰ Ibid. 312.

²¹ Ibid. 313.

samego rodzaju jak (...) identyfikacja fizycznego faktu z formułami czystej matematyki²². Czyli treści istnieją jako element wkraczający w doświadczenie.

6. Wpływ percepcji zmysłowej

Przejdziemy teraz do omówienia wpływu percepcji zmysłowej na relację prawdziwościową (truth-relation). Dla wszystkich zwierząt zamieszkujących Ziemię percepcja zmysłowa (sense-perception) jest – zdaniem Whiteheada – punktem kulminacyjnym każdego doświadczenia. W przypadku zwierząt proces poznawania otaczającego świata jest uproszczony, sprowadzony jedynie do prostego postrzegania zjawisk bez elementu refleksji nad nimi. Pojęcie hipotezy, lub zwykłej możliwości ewolucji doświadczanych zjawisk jest w tym wypadku zupełnie wyeliminowane. Percepcja zmysłowa jest powiązana z normalnie funkcjonującym zwierzęcym ciałem. W subiektywnej formie ujęcie danego zjawiska powstaje wtedy, gdy zostanie przez nią określony sklasyfikowany odpowiedni region doświadczanej rzeczywistości. Można tu sformułować pytanie: Czy zmysły mogą faktycznie określić dane regiony otaczającego nas świata? Należy najpierw stwierdzić, iż pierwotny status zmysłów, określany przez Whiteheada jako „kwalifikacja afektywnego tonu”²³, musi być uchwycony w umyśle. Oznacza to, iż dostarczane przez zmysły dane są przez „transmutację obiektywnie postrzegane jako kwalifikacje odpowiednich obszarów rzeczywistości”²⁴. Autor nie precyzuje pojęcia „transmutacji”, można się jedynie domyślać, że odpowiada ona pojęciu rozumu czynnego w teorii poznania Arystotelesa, rozumu, który „porządkuje” materiał dostarczany przez zmysły. W podobny sposób można interpretować „afektywny ton” podmiotowej formy, którego „struktura (...) jest tworzona spójnie przez strukturę zmysłów jako danych wrażeniowych”²⁵. Afektywny ton umożliwia kontakt podmiotowej formy z otaczającym światem.

W percepcji zmysłowej zachowana jest prawdziwościowa relacja pomiędzy rzeczywistością określonego regionu a zjawiskiem ujmowanym przez podmiot. Może tu zostać ujawniona „relacja percepcji zmysłowej do współczesnych im zaistnień, aby unaocznić inny typ prawdziwej relacji pomiędzy zjawiskiem (appearance) i rzeczywistością (reality)”²⁶. Ten rodzaj prawdy, albo prawdziwej relacji, pomiędzy zjawiskiem

²² Ibid. 314.

²³ Ibid. 315.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid. 316.

a odpowiadającą mu rzeczywistością, ma – według Whiteheada – bardziej pośredni charakter niż omawiany już w niniejszym artykule typ prawdziwej relacji odpowiadający elementom tej samej struktury. „Jest on szerszy, niejasny i najbardziej pomieszany w swoich danych i referencjach”²⁷.

Wewnątrz każdego rodzaju relacji prawdziwościowej (truth-relation) powstaje pewne rozróżnienie, które znajduje swoje odbicie w subiektywnej formie. Polega ono na funkcjonowaniu rzeczywistości w przeszłości, zjawiska zaś w teraźniejszości. Rozróżnienie to jest powiązane z uwarunkowaniami procesu poznawczego subiektywnej formy, albowiem obiektywna rzeczywistość dociera do niej za pośrednictwem zjawisk. Te ostatnie są jakby płaszczyzną, która umożliwia spotkanie się podmiotowej formy z obiektywnie istniejącą realnością. Autor *Adventures of Ideas* dla zobrazowania tego faktu posługuje się obrazem nocnego nieba²⁸ w bezksiężycową noc. Na horyzoncie niebios rozciąga się świetlista Droga Mleczna: „jest ona ogromnym regionem, Platońskim ‘zbiornikiem’, w którym zjawia się świat. Ale dzięki niemu realność, która niejako ukazuje się w zjawisku, jest potężnym strumieniem energii świetlnej przenikającym najdalsze głębie przestrzeni i bezkresnego czasu i wnioskującym do naszej wyobraźni”²⁹. Obserwacja obszarów rozległego Kosmosu konstytuuje relację prawdy do przeszłości, jak również do obecnej rzeczywistości. Sytuacja taka jest możliwa dzięki wzajemnemu oddziaływaniu zaistnień (occasions) ze sobą, albowiem te zaistnienia, które powstają w odległych obszarach Wszechświata, mogą przekazywać uporządkowane informacje do innych jego obszarów. Zatem możemy dzięki nim obserwować gwiazdy, które już dawno zgasły, lecz są one widoczne dla ziemskiego obserwatora, bowiem ich światło po wieloletniej wędrówce dopiero teraz dotarło do niego³⁰. Tego rodzaju prawdziwą relację można określić, zdaniem autora *Adventures of Ideas*, tylko przez skok wyobraźni. Ta ostatnia jest uwarunkowana przez stan zjawisk w przeszłości i stabilności różnych rodzajów porządku przyrody³¹. Zdaniem Whiteheada, wzajemna immanencja zaistnień podtrzymuje równowagę między fizycznym i umysłowym polem subiektywnej formy, lecz relacja pola umysłowego do siebie samego nie jest opisywana za pomocą tych samych praw, które odnoszą się do rzeczywistości fizycznej. Swoista niezależność czasu i przestrzeni nie jest istotna dla wzajemnych powiązań zaistnień. Czyli pewne rodzaje zjawisk posiadają

²⁷ Ibid. 317.

²⁸ Cfr ibid. 317.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid. 318: „[...] and our experience of the stability of the types of order involved”.

cechę bezpośredniości w swojej relacji do sfery umysłowej poznającego podmiotu. Istnieją jednak takie zjawiska, które wyrażają perspektywę czasu i przestrzeni. Są to zaistnienia powstające w dużej odległości od podmiotu poznającego i dochodzące do niego po pewnym skończonym czasie. Dobry przykład stanowi impuls świetlny dochodzący do subiektywnej formy z dalekich regionów Wszechświata.

7. Prawda symboliczna

Oprócz omówionych wyżej rodzajów prawdy, autor *Przygód idei* omawia jeszcze jeden typ prawdy, który nazywa „prawdą symboliczną”³². Ten rodzaj prawdy może zostać zaliczony do poprzedniego, jako szczególny, ekstremalny – jak pisze Whitehead³³ – przypadek relacji pomiędzy zjawiskiem a rzeczywistością. Relacja zjawiska do otaczającej nas realności jest podstawą dla pewnych postrzeganych rodzajów ujęcia zjawiska procedury prowadzącej do ujęcia rzeczywistości, tak że w subiektywnej formie ewentualne dwa ujęcia są ze sobą zgodne. Nie jest to jednak bezpośrednia relacja przyczynowa (nazywana prawdą symboliczną), dzięki której można stwierdzić, że rzeczywistość jest przyczyną danego zjawiska, albo na odwrót, że zjawisko jest przyczyną rzeczywistości. Na powstanie relacji – nazwanej przez Whiteheada prawdą symboliczną – ma wpływ zespół obcych warunków, nie występujący ontycznie w danym doświadczeniu, który powoduje powstanie związku pomiędzy zjawiskami a rzeczywistością³⁴. W tym przypadku, zjawiska nie dostarczają informacji o naturze rzeczywistości, i na odwrót, z wyjątkiem tych zjawisk, które zawierają rodzaj szczególnych uwarunkowań danych wrażeniowych w subiektywnej formie.

W analizie symbolicznej prawdy autor bazuje na relacji znaków pisanych i słownych zdań do treści (propositions), które zapewniają łączność między nimi a sferą obiektów ponadczasowych. „Język i jego pojęcia są przykładami tego trzeciego rodzaju prawdy. Jest to pośrednia relacja prawdy dźwięków, lub znaków na papierze do przekazywanych informacji”³⁵. Ma on tu na myśli używanie języka przez ludzi, którzy są uwarunkowani w różnym stopniu swoim środowiskiem, posiadając pewien zasób wiedzy z zakresu estetyki, literatury, nauki itd. Różnorodne zjawiska życia codziennego „muzyka, sposób ubierania się, smakowanie potraw i powszechnie przyjęte w danym kręgu kulturowym zwyczaje

³² Ibid. 318.

³³ Ibid.

³⁴ Cfr ibid.

³⁵ Ibid. 319.

świeckie i religijne, wszystko to posiada symboliczną prawdę lub nieprawdę (...), muzyka (...) potrafi zinterpretować treści sentymentalne, patriotyczne, rodzinne lub religijne przez dostarczenie pewnych emocji, które w niewerbalny sposób są powiązane z pojęciem życia narodowego, zdarzeniami, konfliktami pomiędzy narodami lub innymi działaniami (activities). Muzyka wydobywa pewne nieuporządkowane odczucie i zamienia je w znane pojęcie, przekształca je przez wprowadzenie pewnej emocjonalnej oprawy, która zamienia zamgloną obiektywną realność, w jasne zjawisko dostosowane do subiektywnej formy, prowadzące do ujęcia rzeczywistości³⁶.

Symboliczna relacja prawdy może, zdaniem autora *Przygód idei*, powstać dzięki ludzkiej wspólnocie (community), bowiem tylko w niej może powstać powiązanie pomiędzy doświadczeniem a symbolicznymi treściami przekazywanymi np. przez muzykę. Ostatecznie „jest to zatem prawdziwa relacja pomiędzy zjawiskiem a rzeczywistością (reality) życia wspólnotowego, konfliktów pomiędzy narodami i istotą Boga”³⁷.

Symboliczna prawda ukazuje istnienie rzeczywistości, która przez subiektywną formę nie może być wyrażona bezpośrednio. Do jej zinterpretowania potrzebny jest symbol, który stanowi drogę prowadzącą do poznania rzeczywistości. Za pomocą tego rodzaju prawdziwej relacji człowiek – zdaniem Whiteheada – pragnie wyrazić nie tyle pewne obiektywne treści, co samego siebie, swoje własne doznania.

8. Podsumowanie

Koncepcja prawdy u Alfreda N. Whiteheada oscyluje pomiędzy korespondencyjną a koherencyjną. Korespondencyjna koncepcja prawdy w ujęciu Whiteheada widoczna jest w jej definicji, podkreślającej zgodność pomiędzy zjawiskiem i odpowiadającą mu obiektywnie istniejącą rzeczywistością. Natomiast koherencyjność whiteheadowskiej prawdy jest możliwa dzięki relacyjnej strukturze świata. Należy przez nią rozumieć sieć wzajemnych powiązań pomiędzy bytami i zjawiskami występującymi w obiektywnie istniejącej rzeczywistości. System więc Whiteheada jest syntezą „pionowych” i „poziomych” odniesień podmiotowych i przedmiotowych aspektów rzeczywistości.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

Bogdan LISIAK SJ

**NOTION OF TRUTH
IN ADVENTURES OF IDEAS OF ALFRED
NORTH WHITEHEAD**

Summary

Truth is one of the most important questions in the history of European thought, particularly in the history of philosophy. Every philosopher and philosophical system proposes an answer to the question: What is truth?

The considerations of the truth had always a central place in the works of Greek Philosophers and in the development of European civilization. Philosophical legacy has had since Plato and Aristotle to our time a lot of different definitions of the truth, for instance: classical (semantical) concept of truth as a correspondence between human mind and a thing, coherence theory of truth, pragmatist theory of truth. It is customary in the analysis of the meaning of truth to differentiate between the criteria of truth and the nature of truth. In order to grasp its nature, we describe structure and components of the meaning of truth. And this is, what is developed in the philosophical theories.

The object of this paper is to consider a concept of truth in the philosophy of Alfred North Whitehead. My considerations are limited to just only one Whitehead's book, namely to *Adventures of Ideas*, because of its fundamental meaning for the system of Whiteheadian philosophy. In *Adventures of Ideas* Whitehead explores a notion of truth as a conformation of appearance to reality. His view of truth is connected with a notion of reality as the structure of the Universe. For Whitehead, every appearance and entity is an element in the structure of the Universe. And this structure is a composition of the entities and their relations.

One can describe and say much about things and appearances, because they are involved in the structure of relations of all entities in the Universe. Things have common elements or similar features, because they participate in the same structure. We have the possibility to define truth as a truth-relation between things and elements, because

they participate in the same structure. The question of truth – according to Whitehead – is a question of the truth-relation between things and all objects of the Universe.

Adventures of Ideas is one of the late philosophical works of Alfred N. Whitehead. He published this book in 1933. Whitehead put in this work notions, which are basic for his philosophical view of the world and reality, e.g. beauty, process, goodness, truth, civilization, peace, etc. Among those quantities – as Whitehead says – truth plays important part. This paper not only discusses Whiteheadian meaning of truth in *Adventures of Ideas*, but also considers its place in his philosophy and in his vision of reality. And so it presents an interpretation of the basic notion of Whiteheadian metaphysical system.